

ЕДУКАЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО ВИХОВНОЇ РОБОТИ

Модернізація системи вищої педагогічної освіти передусім передбачає оновлення аксіологічних і технологічних координат підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності і, зокрема, виховної. Школі не потрібний педагог-«функціонер», сучасна освіта потребує творчого вчителя із сформованим прагненням до найповнішої професійної самореалізації, до актуалізації всіх особистісних потенціалів. А тому, з особливою актуальністю постає проблема розробки технологій створення виховних систем, які б відповідали специфіці сьогодення, суспільним потребам держави взагалі, і потребам особистості зокрема і ґрунтувалися на новій філософії освіти, на принципах демократизму, особистісного діалогу.

А.В. Петровський визначав три «простори» існування особистості: «в самому індивідові, в міжіндивідних взаєминах, в інших людях» [6]. Тобто для того, щоб вища школа сприяла становленню особистості майбутнього педагога, вона повинна бути виховною системою, у якій ці три «простори» в своїй єдності і здійснюватимуться. Процес діяльності такої системи набуває ознак освітньо-виховної.

На педагогічну освіту покладається нині велика надія у розв'язанні проблеми вчительства для національної школи України. Студент педагогічного навчального закладу постає як одна з найважливіших постатей майбутнього суспільства, адже значно простіше трансформувати у самосвідомість майбутнього вчителя необхідні національно-культурні та морально-психологічні цінності, ніж намагатися змінювати сформовані установки досвідчених учителів.

Сьогоднішній випускник вузу реалізує навчальну функцію, але не спроможний виконувати широкі соціально-виховні завдання і, насамперед, учителя-гуманіста. Недостатньо розроблені умови, які забезпечують цілісність і системність поведінки майбутніх учителів, формування їх особистісних гуманістичних якостей. Неповною мірою виявлено шляхи здійснення взаємозв'язку процесу набуття гуманістичних знань і формування вмій та навичок гуманістичної поведінки, використання теоретичних знань у практичній діяльності студентів.

«Нагальна проблема, що потребує кваліфікованого розв'язку – повна неготовність діючих педагогів і тих, хто ще навчається, працювати в нових гуманістичних категоріях, пов'язаних з морально духовною і громадянською самосвідомістю зростаючої людини, моральним вибором, і тих технологіях, які необхідні для того, щоб розбудити світло в душі дитини і розвернути її на саму себе і на інших людей» [4,4].

До проблеми підготовки вчителя до виховної роботи з різних позицій виявлення та аналізу її форм та методів звертались такі вчені як І. Бех, І. Зязюн, В. Кан-Калік, М. Касьяненко, В. Кузь, О. Савченко, О. Сухомлинська та ін.

У статті ми намагаємось окреслити основні компоненти едукативного

середовища підготовки майбутнього вчителя до виховної роботи.

Відповідно до сучасної парадигми виховання найперспективнішими завданнями педагогів сьогодні є спрямування їхніх зусиль на ініціювання процесів самоосвіти, саморозвитку і самовиховання, тобто організації «саморуку» людської особистості в її розвитку і життєдіяльності. Тому актуалізується проблема створення такого процесу діяльності школи, в якому учень навчається творити себе, змінюватися, удосконалюватися, впливати на створення умов свого життя, підвищувати його якісний рівень і в кінцевому наслідку творцем – життєтворчою особистістю.

Спираючись на методологію синергетики таку особистість можна розглядати як складноорганізовану відкриту нелінійну систему, що формується та розвивається тільки в умовах відкритої виховної системи школи [3]. Для її становлення необхідне усвідомлення того факту, що виховання за своєю сутністю перестає бути нав'язуванням учневі певних норм і правил поведінки, а перетворюється на усвідомлену співучасть вихователя та вихованця у самостворенні суспільноцінної і неповторної особистості.

Дитина легко піддається виховним впливам тільки тоді, коли бачить навколишній світ життєрадісними очима, коли жадібно вслухається у кожне слово наставника. Виховуванню вона стає тоді, коли серце її широко відкрите радощам і горю інших людей. Бо ж лише той, хто живе турботами про інших, стає сприйнятливим, чутливим до слова. Тому бажано, щоб поруч з вихованцями завжди був вихователь – яскрава особистість, яка могла б захопити їх силою розуму, багатством знань, любов'ю до дітей і педагогічної праці.

Гуманістична і гуманітарна природа вчительської праці, її різнобічність потребують формування майбутнього педагога не як вузького предметника, а як людину культури, яка має великий особистий виховний вплив. Отже, найважливіші цінності освіти – не тільки дитина, а й педагог, здатний до розвитку задатків, таланту, соціального захисту, збереження індивідуальності дитини. Тому особистісно-орієнтована підготовка в шкільній і педагогічній освіті взаємопов'язана.

Тільки особистість, яка має внутрішній стрижень у вигляді ідеалу самопобудови й самовдосконалення, може наповнити «екзистенціальний вакуум у культурі, освіті, вихованні» (В.В. Налімов) смыслом і змістом. Саме тому одним із важливих смислів вищої освіти є допомога студентові в його духовному зростанні, знаходженні «шляху до себе».

Підготовка студентів до виховної діяльності – це дуже складний і багатогранний процес, цілісна система змістовно-педагогічних та організаційно-методичних заходів, підпорядкованих меті забезпечення готовності майбутнього вчителя до педагогічної діяльності.

В Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини функціонують такі напрями здійснення виховної діяльності:

- забезпечення складових змісту виховання особистості майбутнього вчителя (морального, статевого, правового, екологічного, естетичного, трудового, економічного, політичного та фізичного);
- виявлення та використання можливостей навчального процесу;

- організація позаурочної роботи у ВНЗ;
- залучення студентів до цілеспрямованої наукової роботи в університеті.

До головних умов підвищення ефективності підготовки майбутнього вчителя до виховної роботи в школі ми відносимо:

- об'єднання соціальних заходів щодо підготовки спеціалістів і формування гармонійно розвиненої особистості студента;
- забезпечення особистісно орієнтованого підходу під час засвоєння знань, вироблення вмінь майбутнього педагога-вихователя;
- опора на формування гуманістичної спрямованості у майбутній педагогічній діяльності, професійної компетентності, розвиток педагогічних здібностей, педагогічної техніки;
- розвиток на діагностичній основі базового рівня майстерності майбутнього вчителя-вихователя, яка стимулюватиме ефективний розвиток особистості школяра.

Ми виходимо з того, що організація творчого діалогу вчителя з вихованцями активізує пошук не «виховних заходів», а витончених форм впливу на мотиваційні компоненти ставлення учнів до світу, націлює на створення оригінальних виховуючих ситуацій з метою розвитку дітей як суб'єктів духовно-ціннісного освоєння навколишнього. А тому, якість підготовки педагогів до виховної роботи, на нашу думку, безпосередньо залежить від культуроємності змісту, технологій, організаційних форм педагогічної освіти, тобто від створення таких умов, які б сприяли перетворенню вчителя на суб'єкт культури – на розвинену індивідуальність із сформованими культурно-ціннісними орієнтаціями. Виховний потенціал педагога, таким чином залежатиме не тільки від кількості вузькопрофесійних знань, але й від багатства суб'єктивної рефлексії вчителя на світ і на власну роль у ньому.

Суспільство чекає появи в галузі освіти такого педагога-вихователя в широкому розумінні слова, який би здійснював опікунсько-виховну функцію не тільки в навчальному закладі, але й в позашкільному середовищі. Пояснюється це багатьма причинами. Період демократичних змін приніс безробіття, екологічну і виховну неспроможність багатьох сімей, а також їх розпад, суспільну непристосованість і патологічні явища серед дітей і молоді (агресія, насильство, алкоголізм, наркоманія, проституція, злочинність). Думки переважної більшості батьків спрямовані на проблеми виживання, а не на виховання та дозвілля дітей. Тимчасом діти у вільний від занять час залишаються наодинці із собою, з своїми проблемами, а тут недалеко до біди.

Разом із тим фактично випадають з поля зору студентів такі важливі для сучасної освітньо-виховної діяльності питання, як шляхи здійснення самовиховання особистості, прийоми педагогічного впливу, виховання характеру, моральних якостей особистості, розвиток організаторських здібностей у студентів, методика позаурочної виховної роботи, підготовка студентів до виконання опікунської функції у школі та позашкільному середовищі, прийоми педагогічного спілкування, нові технології у виховному процесі.

У процесі вивчення таких дисциплін, як історія педагогіки, теорія навчання і виховання, методика виховної діяльності, основи педагогічної майстерності, етнопедagogіка, соціальна педагогіка відбувається стрімке «олюднення» установок майбутньої професійної діяльності, тобто переорієнтація фрагментарно-утилітарних у глобальні морально-духовні установки педагогічної праці.

На заняттях з предметів педагогічного циклу студенти постійно включаються у багатоваріантне моделювання конкретної виховної справи, використовуючи наявну інформацію.

Велику роль у підготовці майбутнього педагога до виховної діяльності відіграють спеціальні предмети, зміст яких дозволяє використовувати їх як «інструмент» для вирішення різних завдань виховання. Тому надзвичайно актуальною є координація зусиль викладачів педагогічних дисциплін та методики викладання фахових дисциплін, які спільно проводять підготовку майбутніх педагогів до заняття з моделювання фрагментів уроків (визначення не менше п'яти завдань уроку, в першу чергу виховного і розвивального, підбір для їх розв'язання декількох можливих варіантів відповідного змісту, методів, засобів та прийомів навчання) та здійснення мікровикладання з наступним обговоренням.

Утім можливості навчального процесу не обмежуються тільки набуттям знань, умінь та навичок. Активно використовуються можливості позааудиторної роботи, зміст та форми якої різноманітні, а їх добір доручається самим студентам. Це і професійно зорієнтовані виховні заходи (тематичні вечори, лекції, вікторини, брейн-ринги, конкурси та фестивалі педагогічної майстерності, аукціони педагогічних ідей, творчі роботи на визначення свого професійного кредо, складання педагогічних проєктів, виготовлення педагогічного плаката, емблеми, психологічні вправи-етюди) і розважальні заходи (дискотеки, КВК, тощо). Беручи активну участь у позааудиторній діяльності, студенти набувають певного досвіду розробки виховних заходів спочатку у межах університету, а потім адаптують їх для використання у школі або дитячому таборі.

Досить продуктивними формами підготовки майбутніх учителів до виховної діяльності, на наш погляд, є їх участь у гуртковій та клубній роботі, творчих майстернях, конкурсах художньої самодіяльності, театралізованих дійствах, концертній діяльності. Такі форми позааудиторної виховної роботи сприяють формуванню у студентів виконавської виразності як важливого емоційно-творчого компонента творчого саморозвитку, дають їм можливість не тільки розвинути свої таланти, але й підвищити свою педагогічну майстерність, на практиці набути знань та умінь організації позакласної роботи.

Впровадження педагогічно доцільних форм професійної підготовки майбутніх учителів, які дозволяють залучати студентів до активного контрольованого спілкування, у процесі якого вони виявляють свою сутність, сприяє формуванню творчих особистісних якостей та творчій самореалізації студентів. Серед таких форм ми пропонуємо:

– включення студентів в імітаційні психолого-педагогічні ігри (професійно-ділові, сюжетно-рольові, психотехнічні), впровадження яких

дозволяє створювати ситуації, максимально наближені до реальних умов професійної діяльності майбутніх учителів. Така робота вчить їх приймати рішення в звичайних, нестандартних та непередбачених ситуаціях; сприяє розширенню досвіду міжособистісних відносин; навчає знаходити індивідуальний стиль спілкування та творчої взаємодії з учнями;

– впровадження професійних тренінгів та тренінгових вправ, які створюють умови для самопізнання, розвитку психофізичної свободи майбутнього вчителя, для формування його адекватної самооцінки, для розвитку здатності до рефлексії, емпатії, розуміння і аналізу своїх особистісних проявів;

– використання методів активізації творчого мислення («мозкового штурму», синтетики, морфологічного аналізу, методу фокальних об'єктів), які передбачають конструктивно-творчу діяльність, забезпечують розвиток креативного мислення майбутніх учителів, уяви, фантазії, сприймання, створюють умови для формування практичних умінь щодо творчого розв'язання проблемних педагогічних ситуацій;

– робота студентів у творчих лабораторіях передбачає формування навичок індивідуальної і колективної педагогічної діяльності в лабораторних умовах (моделювання змісту, конструювання форми, підбір адекватних методів виховного впливу).

Тренінг творчої психотехніки, вправи на розвиток емпатійності, етюдна театралізація, інсценування, інтерпретація тощо дозволяють залучати студентів до активного спілкування, у процесі якого вони виявляють свою сутність і набувають професійно важливих комунікативних умінь і навичок.

Значно розширилися можливості підвищення рівня підготовки студентів до виховної діяльності з введенням захисту дипломних робіт. Структура такої роботи складається з теоретичної та творчої (практичної) частин. У теоретичній частині обґрунтовується актуальність дослідження, визначається його мета, завдання, гіпотеза, розглядаються теоретичні проблеми з обраної теми. Творча частина має різноманітні форми. Це і тематичні концерти, музично-літературні композиції, народні свята, музичні казки, хореографічні постановки та ін. Дієвим способом і надійним гарантом особистісної та професійної самореалізації майбутнього педагога є організація під час педагогічної практики різноманітних колективних творчих справ, які відповідають певним напрямкам виховної роботи у школі: ігор-подорожей, свят, конкурсів, трудових справ тощо.

Таким чином, визначення цілей, змісту, технологій професійно-педагогічної підготовки майбутнього учителя до виховної діяльності, орієнтованих на його розвиток і саморозвиток, дозволить розв'язати одне з провідних протиріч вищої педагогічної освіти – між масовим характером підготовки учителя та індивідуальним способом його творчої самореалізації в майбутній професійній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко А.М. Оновлена парадигма виховання : шляхи реалізації. – К., 1996. – С. 9.

2. Державна національна програма «Освіта». Україна ХХІ століття». – К., 1994.
3. Князева Е., Курдюмов С. Синергетика: Начала нелинейного мышления // Общественные науки. – 1993. – № 2. – С. 38-50.
4. Кремень В.Г. Актуальні проблеми вищої школи // Гуманізація навчально-виховного процесу у вищій школі. – Слов'янськ, 1999. – С. 3-5.
5. Основы педагогического мастерства: Учебное пособие / Под. ред. І.А. Зязюна. – М., 1989. – 301 с.
6. Петровский А.В. Быть личностью: Библиотека детской энциклопедии «Ученые – школьнику». – М., 1990. – 110 с.